

AZƏRBAYCAN DİLİNDƏ DAR COĞRAFİ ƏRAZİDƏ İŞLƏNƏN ALINMA TOPONİMLƏR XÜLASƏ

Azərbaycan xalqı tarixən bir çox xalq, millət və tayfalarla iqtisadi, siyasi və mədəni əlaqələrə girərək, onlardan müxtəlif söz və ifadələri əxz etmiş, dilin lüğət fondu bu alınma sözlər vasitəsilə daha da zənginləşmişdir. Tarixi-ictimai hadisələr, sosial həyatda baş verən mühüm dəyişikliklər digər sahələrdə olduğu kimi, toponimlərə də təsirsiz ötürməmişdir. Toponimləri tədqiq edən əksər tədqiqatçılar coğrafi məkanlar üzrə daha çox Azərbaycan dilində işlənən türk toponimlərinə diqqət vermiş, alınma toponimlər barədə bir o qədər ətraflı söz açmamışlar. Ayırı-ayrı məqalələrdə və elmi işlərdə toponimlərdən bəhs olunsa da, Azərbaycan dilində alınma toponimlər ayrıca tədqiqat mövzusu olmamışdır. Uzun əsrlər boyu müxtəlif xalqlarla qaynaq qarışan Azərbaycan xalqının dilinə İran dillərindən talış, fars, ərəb, tat, kürd, Avropa dillərindən fransız, slavyan dillərindən rus, İber-Qafqaz dillərindən ləzgi, udin, saxur, qırız, ingiloy, eləcə də monqol dilindən bir çox söz və ifadələr keçmişdir ki, bunun ən bariz nümunəsi coğrafi adlarda, toponimlərdə özünü göstərir. Bu alınma mənşəli adlar oykonim, hidronim və oronimlərdə daha çox yer tutmaqdadır.

Açar sözlər: *alınma söz, alınma toponim, oykonim, hidronim, oronim, coğrafi obyekt*

Yeni fars dili dialektində danışan tatlar əsasən Azərbaycanın şimal-şərq hissəsində və Abşeron yarımadasında yaşayırlar. Sasani şahı Xosrov Ənuşirəvanın vaxtında köçürülən Lahic xalqı iranlıların nəslə olub, Sasani hökmdarlarının öz şimal sərhədlərini qorumaq üçün köçürdüyü əhalidir. Bu, özünü Lahic (İsmayılı r.) və Xızı (Abşeron r.) toponimlərində də göstərir ki, İranda Lahican və Xuzistan məmləkətləri var. Dağlıq Şirvan ərazisində yaşayan tat kəndləri Azərbaycan dilinə keçsələr də, onlar yenə də tat mənşəli adlarla adlanırlar. Bu adlar oykonim, oronim və hidronimlərdə özünü göstərir.

Tat mənşəli sadə oykonimlər: **Bico.** Ağsu r. – "buc" (iyli) və "ov" (su) mənasında "iyli bulaq". "İyli su"; **Küçayi.** Quba r. – "küçeye" (balaca) və "qışlaq" sözlərindən olub, "kiçik qışlaq"; **Əhən.** İsmayılı r. – "dəmir"; **Tudar.** Xızı r. – "du/tü" (iki) və "dar" (əsl "dahar"-qaya); **Alaşa.** Astarə r. – "ələşo" (böyük həyat).

Tat mənşəli düzəltmə oykonimləri: **Ximran.** İsmayılı r. – "Ximrun" (çökəklik, uçqun); **Qərsələ.** – "qərs" və "lə" şəkilçisindən ibarət olub, "əkin yeri"; **Əngə-**

---

* AMEA Nəsimi adına Dilçilik İnstitutu, Müasir Azərbaycan dili şöbəsinin müdiri. Email: nergiz.haciyeva.1961@mail.ru

xaran. Şamaxı r. – “ahəngəran” (dəmirçilər) sözündən və tat dilində “əng” (arı) sözündən və “an” şəkilçisindən ibarət olub, “arı saxlanan yer”; **Qoydan.** İsmayılı r. – “kuyidan” sözünün təhrif olunmuş formasıdır. “Kuyid” (dağlı) sözü və “an” cəm şəkilçisi olub, “dağlılar”; **Çiçi.** Quba r. – “Cu” (ağac), “çi” peşə-sənət ifadə edən şəkilçi olub, “ağac məmulatı hazırlayan, odunçu”; **Duvaryan.** İsmayılı r. – “duvar” (yoxuş, yamac) və “an” şəkilçisindən olub, “yoxuşlu, yamaçlı yer”.

Tat mənşəli mürəkkəb oykonimlər: **Asparəsti.** Quba r. – “əs” (at) və “parusta” (uçmuş, düşmüş) sözlərindən düzəlib, “atın uçduğu, düşdüyü yer”; **Ləcədi.** Dəvəçi r. – “cəcə” (uçurum, dərə) və “di” (kənd). “Dərə kəndi”; **Sərdahar.** İsmayılı r. – “sər” (baş) və “dahar” (qaya) sözlərindən olub, “qaya başı”; **Sədan.** Siyəzən r. – “siyah” (qara) və bir çox qədim dillərdə “dan” (su, çay, nəhr) ifadə e. “Qara su, qara bulaq”; **Nüydi.** Ağsu r. – “nöy”(yeni) və “di” (kənd) “yeni kənd”; **Gilyanov.** Quba r. – “kəl” (böyük) və “nov” (quyu, gölməçə) olub, “böyük quyu, böyük göl”; **Zuxur.** Quba r. Tat dilində “zü” (dərə) və “xür” (qüllə, saray) olub “qüllə dərəsi”; **Sərsurə.** İsmayılı r. – “Sər” (baş, üst) və “surə” (bulaq, mənbə) olub, “bulaq başı, bulaq üstü”; **Məskəxacə.** Quba r. – “mah” (dayanacaq) və “çəkə” (yer) və “xacə” sözlərindən olub, “xacənin dayanacaq yeri, düşərgə”; **Müdrəsə.** İsmayılı r. – “Müdiri” (çay adı) və tat dilindəki “sə” (üst, yuxarı). “Müdiri çayının üstündəki kənd”; **Nöydün.** Quba r. – “Nöy”(yeni) və türk dillərində “din-dan” (düşərgə) “yeni düşərgə”; **Kunxirt.** Quba r. – “kun” (aşağısı, ətəyi), “Xirt” (kənd adı). “Xirt kəndinin aşağısı”; **Xılxına.** Ağstafa r. – “xıl” (dərə), “xılna” sözünün dəyişmiş varinatı, “xunan dərəsi”; **Yekdar.** Quba r. – “yek” (bir) və “dar” (yurd) sözü olub, “bir yurd”; **Kənə.** İsmayılı r. – “kənə” (mədən, yataq), “gah” (yer) olub, “mədən olan yer”; **Kələbağ.** Quba r. – “Kələ” (böyük və bağ) olub, “böyük bağ, iri bağ”; **Ugah.** Dəvəçi r. – “o” (su) və “gah” (məkan) mənasında “suyu bol olan yer”; **Xarışə.** Quba r. – “xar” (düzən yer, günəyin ətəyi), “üşə” (meşə) sözlərindən düzəlib, “düzənlikdə meşə”; **Güləzi.** Quba r. – “gil” və “zi” (yer, sahil, kənar) olub, “gilli yer”; **Günəvşa.** Siyəzən r. – “kun” (dib, alt) və “uşə” (meşə) sözlərindən düzəlib, “meşənin dibi”; **Gürdəh.** Quba r. – Gürdəxari sözünün təhrif olunmuş formasıdır. “Girdə” (yumru, dairəvi) və tat dilində “xarı” (yer) olub, “yumru yer”; **Zərqova.** Ağsu r. – “zər” (arı) və “ova” (su) mənasında sarı su. “Zərq” (keçmiş sufilərin gətydiyi göy paltarın adı) və “oba” sözündən olub, “göy paltarlıların obası”; **Ərəkit.** İsmayılı r. – ərə (daş, qaya) və ərəb-fars mənşəli “qat, tərəf, səmt” olub, “qaya tərəfi, qayalıq, qaya səmti”; **Bəhliyan.** İsmayılı r. – “bəhli” və “an”(giləşli yer); **Bilgəh.** Bakı ş. – “bil”(gölməçə) və “gah” yer; **Bilistan.** İsmayılı r. – “bil” (sıcaq yer, bataqlıq, çökəklik) və “stan” (məkan, yer). “Çökəklik yer”; **Digah.** Quba r. – “di” (kənd) və “gah” (yer) sözündən olub, “kənd yeri”; **Diyallı.** İsmayılı r. – “Di” (iki) və “yal” (dağ belı) “iki yallı yerdə salınan kənd”.

Tat mənşəli sadə oronimlər: **Dahar.** İsmayılı r. – “dahar” (qaya); **Kəmçə.** Xızı r. – “qəmçə” (düzən sahədə çay yatağı).

Tat mənşəli mürəkkəb oronimlər: **Gədi.** Abşeron r. – “giyo” (ot, çəmən) və “di” (kənd) sözlərindən düzəlib, “çəmənli kənd”; **Goradil.** Abşeron r. – “oura”

(qala) və ərəb dilindəki “tel” (təpə) sözlərindən ibarət olub, “qala təpəsi”; **Saramer.** Quba r. – “Sar” (ətək) və “mer” (“mərdo” sözündən olub, göl deməkdir.). “Ətəyində göl olan dağ”; **Lüyri.** Dəvəçi r. – “lö” (dodaq, kənar, qıraq) və “giri” (əyri sözünün tələffüz forması olub, “kənarı, qırağı əyri”; **Süxtəki.** – “süxtə” (yanmış, yanar) və “ki” (dağ) olub, “yanar dağ; **Yesurği.** – “Yesir” (əsir) və “ku” (dağ) sözü olub, “əsir dağı”; **Varafta.** Dəvəçi r. – “var” (tərəf) və “afta” (günəş) sözlərindəndir.”Güney, gün düşən tərəf”; **Tanku.** – “Dar yer” və “ku”; **Xarkıştey.** – “xər” (eşşək) və “kiştey” (uçan, ölən).”Eşşək uçan, eşşək yıxılıb öldüyü yer”; **Tənkü.** Quba r. – “təng” (darısqal, dar yer) və “ku” (dağ); **Koxoir.** Quba r. “ku” (dağ) və “xür” (duman) olub, “dumanlı dağ”; **Aqarlıncə.** – Quba r. türk dillərindəki “aqar” (hündür, yüksəklik, nərdivan, pilləkən) və tat dilindəki “lingə/lıncə” (ətək, yer, nərdivan, pilləkən) olub, “yükəklik” ifadə edir; **Xoşaxuna.** Bakı ş.– “Xoşa” (cüt, iki) və tat d-ki “xuna” (ev, tikili).”Qoşa qüllə, qoşa bürc”.

Tat mənşəli sadə hidronimlər: Veqver. Xızı r. – “Qarşı tərəf”.

Tat mənşəli mürəkkəb hidronimlər: Peşnə. İsmayılı r. – “Peşnə” tat dilində “peşin” sözündəndir. (Mal-qaranın günorta vaxtı su içdiyi yer); **Suraxanı.** – “sur” (isti), “xani” (bulaq, mənbə, qaynaq, “isti bulaq”); **Turəkun.** Dəvəçi r. – “tur” (qaya, dağ) və “kun” (ətək, dib) olub, dağın ətəyindən axan çay; **Kənda.** Xızı r. – “kənd/gənd” (bulanıq, pis qoxulu) “ov” (su) olub, “bulanıq, qoxulu su”.

Azərbaycanda İran dillərinə məxsus kürd toponimləri xeyli azdır və son əsr-lərə aiddir. Qubadlı, Laçın, Zəngilan, qismən də Cəbrayıl və Naxçıvan zonalarında rast gəlinir. Kürdlər Zəngilan, Laçın, Kəlbəcər, Qubadlı rayonlarında azərbaycanlılarla qaynayıb-qarışaraq yaşayırlar. Kürdlərin Azərbaycana gəlməsi və kürd toponimlərinin yaranması barədə ayrıca tədqiqat işi yoxdur [Гейбуллаев:1986, s.110]. Kürdlərin bir hissəsi İrandan və Türkiyədən, bir hissəsi isə Azərbaycana XVI-XVII əsrlərdə qızılbaş tayfaları ilə köçüb gəlmişlər.

Kürd mənşəli düzəltmə oykonim: Fingə. Laçın r.– kürd dilində “fin” (soyuq, sərin) və “ge\gah” (yer, məkan) olub, “soyuq yer, sərin yer”.

Kürd mənşəli mürəkkəb oykonimlər: Xumarta. Laçın r. – “Xumara məxsus kənd” deməkdir.

Kürd mənşəli hidronimlər: Şəlvə. Laçın r. – Kürd dilindəki “şellu” (bulanıq) və “av/ava (su)” sözlərindən düzəlib, “bulanıq su” ifadə edir. Əslində Azərbaycan dilinin dialektlərində “şel” (qol-budaq) ifadə edib, “çay qolu, su qolu” deməkdir.

Hazırda Azərbaycanda ərəb etnoniminin iştirak etdiyi 20 toponim vardır. Lakin toponimik materiallar əsasında rayonlarımızda ərəb tayfalarının və onlara mənsub tirələrin adlarını əks etdirən 40-dan çox toponim müəyyən edilmişdir... Azərbaycanda elə coğrafi adlar var ki, əhalisi etnik tərkibi və dil mənsubiyyəti etibarlı ilə başqa olsa da, ərəb dili vasitəsilə izah olunurlar. Bu qəbildən olan toponimlər əsas etibarlı ilə coğrafi mövqe və dini yerlər bildirən sözlərdən ibarətdir.(4, s.68).

Ərəb mənşəli sadə oykonimlər: Gənzə. İsmayılı r. – ərəb dilində “kənisə” (atəşpərəstlərin məbədi); **Amsar/Əmsar.** Quba r. – “əmsar” (mesr sözünün cəmi)

“böyük şəhər, ölkə”, “böyük yaşayış məntəqəsi”; **Ağmət**. Şərur-Dərələyəz r. – Mənbədə əxi-Əhməd kimidir. “Əxi” ərəbcə “qardaş” deməkdir; **Həzrə**. Qəbələ r. – ərəb dilində “həzr” (ocaq, pir); **Xəlsə**. Kürdəmir r. – ərəb dilindəki “xəlisə” (xanın bəylərə bağışladığı mülk); **Tel**. Xaçmaz r. – ərəb dilində “tel” (təpə, kurqan); **Zeyvə**. Dəvəçi r. – Ərəb dilindəki “zaviyə” sözündən olub, “ibadətgah, künc, bucaq, hücrə, guşə”; **Ramal**. Ucar r. – Ərəb dilindəki “rəml” (qum) sözündən olub, “qumlaq, qumlu yer”; **Qərəh**. Siyəzən r. – Ərəb dilindəki “qəryə” (kənd); **Məmər**. Qubadlı r. – Ərəb mənşəli olub, “çay keçidi” və ya “dağ keçidi”; **Məzrə**. Cəbrayıl r. – ərəb mənşəli olub, “kənd əkin üçün yaralı yer, əkin, tarla”; **Zövnə**. Lerik r. – ərəb dilindəki “zaviyə” sözünün təhrif olunmuş variantı hesab olunur; **Mirzik**. – “Mirzə” şəxs adı və ərəb dilindəki “mərzəx”(bataqlıq, sıcaq yer) sözü ilə bağlayırlar; **Müci**. İsmayılı r. – ərəb mənşəli “mouc” sözündən olub, “sərhəd, sədd”; **Suma**. Ağdam r. – Ərəb dilində “sövmə” (türbə, məbəd); **Möhüc**. – Ərəb dilindəki “möüc” sərhəd, sədd, bənd; **Zeyvə**. İsmayılı r. – ərəb dilindəki “zaviyə” sözü ilə eyni kökdəndir və hücrə, ibadətgah, guşə; **Həmyəli**. Şamaxı r. – ərəb dilindəki “həmyun” (müdafiə etmək, himayə etmək) sözündəndir.

Ərəb mənşəli düzəltmə oykonimlər: **Qərçə**. – Ərəb “gər” (dib, dərin dib) və “cə” şəkilçisi olub, “çox dərinə yerləşən kənd” deməkdir; **Zərnə**. – ərəb dilində “zər” (əkin) sözündən və “nə” sözdüzəltmə şəkilçisindən ibarət olub, “əkin yeri”; **Zeynələzir**. Yardımlı r. – ərəb dilindəki “zeyl” (ətək, aşağı), “ə” mənsubiyyət şəkiçii və “Ləzir” (aşağıda yerləşən birinin adı).

Ərəb mənşəli mürəkkəb oykonimlər: **Kələxana**. Şamaxı r. – ərəb dilində “kələ” (məbəd. sərdabə) və “xana” (ev) olub, “məbəd, sərdaba, kompleks tikili”; **Əshabi-kəhf**. Naxçıvan ş. – “Asəf” (büt) və “kəhf” (mağara) olub, “büt mağarası”; **Çiləbürt** – “Çilə” (topa, yığın, nəsil) və “bürt/bert/bərt” (əslə ərəb olan bu söz qala, hasar, divar) – “İnsanlara aid qala, icma, kənd”; **Deyran**. – Ərəb sözü olan “deyr” (monastır, kilsə), məcazi mənada “şərab satılan yer”. “Məbəd yeri”; **Dirnıs**. – Ərəb dilindəki “deyr” (kilsə, monastır) və “naus” (zərdüşt qəbirləri üstündə tikili). Farsca “qapısız kənd” mənası verir; **Telavar**. – Bəziləri ərəb dilində “tel” (təpə, kurqan) və “var” talış dilində (yer, tərəf) “təpə yeri” kimi, bəziləri “tile”, talış dilində “qızıl” mənasında işlənməsini və “qızıl yer” kimi izah edirlər; **Qələbədin**. Ağcabədi r. – Ərəb sözü “bədin, badiyə” (çöl, düzən) və “kəl” (əkindən sonra dincə qoyulmuş sahə); **Nəhrəm**. Naxçıvan ş. – Ərəb dilində “nəhr”(axar su) və “əm” (camaat, ümumxalq, icma) sözü olub, “İcma suyu”(kanalı) mənasındadır.

Ərəb mənşəli sadə oronimlər: **Nüdbarək**. Qax r. – Ərəb dilindəki “mübarək” sözünün təhrif formasıdır. “Xeyirli, uğurlu”; **Məyəş**. Abşeron r. – Ərəb mənşəli “məaz” sözünün təhrif olunmuş variantı olub, “sığınacaq yeri”.

Ərəb mənşəli düzəltmə oronimlər. **Tali**. – Ərəb dilindəki “tal” sözü və “i” şəkilçisindən düzəlib “təpə, yüksəklik, baş, zirvə”.

Azərbaycanda Qafqazdilli xalqlara udin, ləzgi, avar, saxur, ingiloylar daxildir ki, bu, müəyyən yerlərdə yaşayan həmin xalqların dilində işlənən sözlərlə toponim-

lərə keçmişdir. Qeyd etmək lazımdır ki, avar və ləzgi mənşəli toponimlər nisbətən çoxluq təşkil edir.

Qafqaz dillərinə aid toponimlərin hüdudu Azərbaycanın şimal və şimal-şərq zonası ilə təcrid olunur. Bunlar əsasən ləzgi, xınalıq, buduq, qırız və ucin dillərinə məxsus toponimlər olub, əksəriyyəti mikrotoponimlərdən ibarətdir [Əliyev: 1988, s.158-160].

Ləzgi mənşəli mürəkkəb oykonimlər: Xurəl. Qusar r. – Ləzgi dilində “xur/xür” (kənd) və əl/el (üst) sözlərindən düzəlib, “kəndin üstü” mənasındadır; **Gədəzeyxur.** Qusar r. – “Gədə” (çubuqdan hörülmüş alaçıq) və ləzgi dilindəki “Zeyxur” (yeni kənd, təzə kənd) olub, “çubuqdan hörülmüş alaçıqları olan yeni kənd”; **Əcəxur.** Qusar r. – Ləzgi dilində “əcə” (ündür) “xur” (kənd) olub, “hündürlükdə olan kənd”.

Ləzgi mənşəli sadə oronimlər: Sukuri. Qusar r. – Ləzgi dilindəki “sikiri” (tülkü); **Xev.** Qusar r. və Dağıstan ə. – Ləzgi dilində “dağ, aşırım”; **Əniq.** – Qusar r. – Ləzgi dilində məskən mənasında “niq”.

Ləzgi mənşəli sadə hidronimlər: Uğur. Qusar r. – Əsli Ukurvasdır. Ləzgi dilindəki “kür” (əyri) və “vas” (çay) sözündən olub, “əyri çay”.

Ləzgi mənşəli mürəkkəb hidronimlər: Piyanənarud. Astara r. çay. – Talış dilindəki “piə” (böyük) və “nənə” (ana) və “rud” (çay). “Böyük ana çay” mənasındadır; **Qudyal.** Quba və Xaçmaz r. çay. – Qved ləzgi dilində “iki” deməkdir, “yal” isə “yamac, döş”.

Saxur və avar dillərinə aid mikrotoponimlər Qax-Balakən r.-da yayılmışdır:

Saxur mənşəli mürəkkəb oykonimlər: Malax. Qax r. – Qafqaz dillərində “malax/malux” (az, bir hissə, bir az); **Mamrux.** Zaqatala r. – Dağıstan dillərində “ma” (palıd) “murux” (meşə) olub, “palıd meşəsi”.

Saxur mənşəli oronimlər: Maki. Qax r. – “Maxi” saxur dilində “təzə köçmüş adamlar tərəfindən salınmış kənd”; **Axullu.** Xocavənd r. – “Axu” (axul) Qafqaz xalqlarının (abxaz) dilində “təpə, yüksəklik”.

Avar mənşəli sadə oykonimlər: Yerfi. Quba r. – “Fiy” avar dilində “tufan” sözü olub, “tufan olan yer”; **Bedəğar.** Balakən r. – “Be/bet” (baş, başlanğıc, bir qədər yuxarı) və “dağar/dahar” (daşlı, çınqıllı yer); **Ruçuq.** Quba r. – Avar dilindəki “ağıl, yataq; **Qaysa.** Balakən r. – “Qayisa” avar dilində “düşərgə”; **Meşləş.** Zaqatala r. – “Meşləş” türk dillərində və avar dilində “cır meyvə”, “zoğal”.

Avar mənşəli sadə oronimlər: Fiy. Oğuz r. – Avar dilində “pu” (üfürmə, üfürülmə, boran, çovğun); **Qıdım.** Baş Qafqaz silsiləsində aşırım. – Avar dilindəki “qedal” sözündən olub, “divar, hasar”; **Çuqak.** Balakən r. – “Çuqak” (bünövrə, əsas).

Avar mənşəli mürəkkəb oronimlər: Tenras. Balakən r. – Bir çox xalqların dilində “tenn” “sıx meşəlik, şırım, keçid” ifadə edir. “Ras” avar dilində, əsli “roso” (dağ) deməkdir. “Sıx meşəlik dağ”; **Tinov-Rosso.** Balakən r. – Avar dilində “tinov/tinab” – (kiçik) və “rosso” (zirvə, dağ), “kiçik zirvəli dağ”. Türk dillərində “tin” (uc, son) mənasında “sərhəd dağ”; **Salibir.** Qusar r. – Avar dilində “sali”

(qumlu) və “bor” (yüksəklik) sözlərindən düzəlib, “qumlu dağ”; **Sanqalan.** İsmayılı r. – “Səng” (daş) və “alan” etnonimindən ibarət olub, “alanlara məxus daş”; **Roçəkəl.** Zaqatala r. – “roç” (kənd, ağıl). “Ağcaqayın meşəsi olan yamac” mənasındadır; **Küdab-qara-bezer.** Balakən r. – Avar dilində “böyük, nəhəng, tutqun çaylar”; **Doquzul.** Qusar r. – Avar dilindəki “tohruzul” sözündən olub, “zirvə, baş”; **Xaçal Kəkər.** Balakən r. — Avar dilində “xaçal” (kvadrat formalı) və Azərbaycan dili dialektlərində işlənən kəfər/kəkər (su süzmək üçün xüsusi daş növü) olub, “dördkünc daş”; **Qubad Rasa.** Avar dilindəki “qubat” (güclü, böyük, dərin) “rasa” (yarğan) olub, “böyük, dərin yarğan”; **Novuras.** Balakən r. – “Novur” (nohur sözünün təhrif forması) və as (avar dilində yuxarı) olub, “nohurun yuxarı başında olan dağ”.

Avar mənşəli sadə hidronimlər: Svideba. Balakən r. – Avar dilində “sivudeb” (qüllə) sözündən olub, ərazidəki “kilsə” sözünün sinonimidir; **Botoor.** Balakən r. – Avar dilində “botor, beter” “mənbə, çayın mənbəyi”.

Avar mənşəli düzəltmə hidronimlər:Lizə. Qusar r. – Avar dilində “suvarmaq” mənalı “lalazə” sözündən olub, çayın təsərrüfatdakı rolunu təyin edir.

Avar mənşəli mürəkkəb hidronimlər:Tarıxor. Zaqatala r. – türk dillərindəki “tarik” (çixıntı, qol) və avar dilindəki “or” (çay) olub, “qollara ayrılmış, şaxələnmiş çay”; **Xalaxı.** Zaqatala r. – Avar dilində “xala” (uzun) və “xe” (su) olub, “uzun çay”; **Katex.** Zaqatala və Balakən r. – Avar dilində “kats” (keçid) və udin dilindəki “xe” (su) “keçiddən axan su”, “su keçidi”; **Rodnoör.** Zaqatala r. – Avar dilindəki “rohno/roxno” (meşə) və “ör” (çay).”Meşəçayı”; **Qoşnavar.** Laçın r. – Hidronim “qoşun” və avar dialektlərində “avruğ” sözündən olub, “sıldırım qayalıqda göl”; **Mikliqor.** Zaqatala r. – Avar dilindəki “mikli” (palıdlı, palıdlı meşəsi) və “qor” (çay). “Palıd meşəsindən axan çay”.

Udin dilinə aid toponimlər yalnız Qutqaşen və Vartaşen r.ərazilərindəki bir qrup mikrotoponimləri əhatə edir: Boxoy oçal (Uzun tala), Matsi orain (Ağ bulaq), Qari tapaq (Quru döş) və s.

Udin mənşəli oykonimlər: Qum. – Udin dilində “qum” (künc). “Bucaq, kənar”, qırızlarda “qum”(kənd); **Filfili.** – Udin dilində “yabanı istiot” və “lı” şəkilçisindən düzəlib “istiotluq” və s.

“Şahdağ” etnik qruplarından olan qırız mənşəli oykonimlər: Gargar. Quba r. – Qırız dilində “karkar” (döngə, dolama yol).”Dolama dağ yolu”. **Cek.** Quba r. – Qırız etnik qrupunun adındandır.

Q.Qeybullayev tərəfindən şərti olaraq türk-monqol mənşəli toponimlər adlandırılan yer adları əsas etibarilə Azərbaycanın monqollar tərəfindən XIII əsrdə istila olunması və xulaquidlərin hakimiyyəti altına keçməsi ilə əlaqədar yaranmışdır ki, bu, özünü toponimlərdə də əks etdirir [Гейбуллаев: 1986, s.58].

Azərbaycan toponimiyasında türk-monqol dil əlaqələrini tədqiq edən Ə.Abdullayev qeyd edir ki, monqol və Azərbaycan dilində işlənən toponimləri bir çox tədqiqatçılar monqolların XIII-XIV əsrlərdə yürüşü ilə əlaqələndirirlər. O isə hesab edir ki, bunu təkcə dillərin kontaktı ilə məhdullaşdırmaq olmaz. Yəqin ki,

bunların bir qismi həmin dillərin genetik əlaqəsi ilə bağlıdır. O yazır: "Azərbaycan toponimləri içərisində elə mürəkkəb oykonimlər və hidronimlər var ki, onların tərkib hissələri (ya birinci, ya ikinci tərəfi monqol dilləri ilə paralellik təşkil edir. Bir çox apelyativ sözlər (təpə, qala, qaya, tala, döş, döş, qat, bel, qobu, çöl, yal və b.k.) həm monqol, həm Azərbaycan dilində toponimlər düzəldir" [Abdullayev:1988, s.119-120].

Türk-monqol mənşəli sadə oykonimlər: **Avaş.** Yardımlı r. – Viləş çayının sahilindədir. Türk və monqol dillərində "ab/av (aş)" (qoruq, uzaq, yaşayış məskənindən kənar), "boş yer", "sakitlik"; **Şalə.** Yardımlı r. – Monqol dilində "şalo" (quraq yer, şoran yer, dağlıq yerdə zəif bitki örtüyü olan gilli yer); **Təsi.** Qobustan r. — Monqol sözü olub tayfa adını bildirir; **Tircan.** İsmayılı r. – Monqol dilindəki "tərcən" (alaçıq düzəldənlərin başçısı; keçmişdə saraylarda vəzifə) sözünün təhrif olunmuş formasıdır. Gözəl yerdə yerləşdiyinə görə "dirican" sözündən düzəltdiyi də ehtimal olunur; **Hüşün.** Ağdaş r. – Monqol dilində "xuşun/xoşun" sözündən olub, "feodal malikanəsi, feodal mülkü" ifadə edir.

Monqol mənşəli mürəkkəb oykonimlər: **Nüravud.** Lerik r. – "Nura/nura" monqol dilində "dağ silsiləsi, sıldırım qayalıq" və "vud" (Azərbaycan dili dialektlərində "təpəlik") olub, "dağ silsiləsinin yaxınlığında, yüksəklikdə olan kənd"; **Bulqan.** Babək r. – Monqol dilində "bulqan"(yurd, düşərgə), türk dillərində isə "bulmaq, tapmaq, əldə etmək"; **Bçənəxut.** Xocalı r. –Toponim "beçene" (peçeneq) və monqol dilindəki "xut" (yaylaqda düşərgə) söz."Maldar peçeneqlərin yaylaqda düşərgəsi".

Monqol mənşəli sadə oronimlər: **Payız.** Babək r. – Qədim türk-monqol dillərində "bays, bayz"(sıldırım).

Monqol mənşəli düzəltmə oronimlər: **Nuran.** Ağsu r. – "Nur/nori" (monqol mənşəli "dağ silsiləsi, uçurum, yarıq, sıldırım qaya") və "an" şəkilçisindən ibarət olub, "dağ silsiləsi yaxınlığında dağ"; **Anqalan/Angəlan/Əngəlan.** Abşeron r. – Türk dillərində "anqal/ankal" sözü "təəccüblü, heyranedic, qəribə", monqol dilində isə "anq" (yarıq, çat, xəndək). Oronim "anqal" və "an"(şəkilçi) komponentlərindən düzəlib, "çatlamış yer və ya qəribə, heyranedic yer".

Monqol mənşəli mürəkkəb oronimlər: **Ardaşava.** Laçın r. – "ardıclı dağ" mənasında izah olunur. Güman ki, "Ardaş" ("keşikçi daş") dağın adı, "Ardaşava" ("Ardaş dağı olan oba"); **Sibirdu.** Lerik r. – Monqol dilindəki "şiber/şivi" (bataqlıq, cəngəllik) və "deh" (kənd) "du" variantından ibarət olub, "cəngəllik, bataqlıqdakı kənd"; **Svexau.** Lerik r. –Talış dilində "siv" (şəfəq, parıltı) və monqol dilindəki "xay" (zirvə, təpə) olub, "parıldayan zirvə".

Monqol mənşəli sadə hidronimlər: **Sulut.** İsmayılı r. – Monqol dilində "çulut" (daşlı çay); **Zalxa.** Laçın və Kəlbəcər r. – Monqol dilindəki "zülxe/zolxe" sözündən olub, böyük, iri.Türk dillərində "yalxa/yalğa" –"uzununa inkişaf edən göl; **Nurs.** Şahbuz r. – ərəbcə "aydınlıq, işıq", monqol dilində "göl"."Dağ silsiləsi, sıldırım dağlarda yerləşən su, göl" ifadə edir.

Monqol mənşəli düzəltmə hidronimlər: Şapartı. Xocavənd və Ağcabədi r. – türk-monqol mənşəli “şabar” (gölməçə, palçıq, bataqlıqlı çəmən) olub, “gilli, çamırlı çay”.

Dilimizdə Avropa və rus dili mənşəli toponimlər də özünü göstərir.

Avropa mənşəli fransız oykonimləri: Sirena. Xaçmaz r. – “Sirena” fransız dilində “gurultulu səs”; **Plyaj.** Bakı-Abşeron ş.– Fransız dilində “sahil zolağı, çimərlik”.

Latin mənşəli oykonimlər: Bulla. – Bakı arxipelaqında ada. – Latin dilində “girdə yer, halqa” deməkdir.

Rus mənşəli sadə oykonimlər: Privolnoye. Cəlilabad r. – Rusca “azad, sərbəst; **Svetlaya Zarya.** Cəlilabad r. – “ışıqı, nurlu şəfəq”; **Znoym.** Əli Bayramlı ş. – Rus dilində “bürkülü, qızmar yer”; **Mayak.** Beyləqan r. – Rus sözü olub, “dəniz fənəri, məşəl, işarə”; **Kuropatkino.** Xocavənd r. – Çoxlu kəklik olduğuna görə rusca ad verilmişdir.

Rus mənşəli sadə oronimlər: Tülen. Xəzər dənizinin ən böyük adalarından biridir. – Rus dilində “sui”.

Ərazisində çoxlu sui olduğu üçün belə adlanmışdır; Podplıtoçni. Abşeron arxipelaqında ada. – Rus dənizçilərinin verdiyi ad olub, “daşaltı”; **Baklani.** Xəzərdə ada. – “Qarabatdağ adası” da adlanır. Rusca “baklan” (qarabatdağ quşlarının çox olduğu yer) sözündən götürülmüşdür; **Urunos.** Xəzər dənizində ada. – Rus dənizçilərinin Xəzər dənizi adalarına verdikləri adlardan olub, “uran adası” deməkdir; **Ostraya.** Qusar r. – Rus dilindən tərcümədə “iti uclu” deməkdir; **Qreben.** Xəzərdə ada. “Qreben” rus dilində “qılnc” deməkdir; **Qutan.** Bakı arxipelaqında ada. – Pelikan balığının rusca tərc olunmuş adı. Qutan balığının adı ilə adlanmışdır.

Rus mənşəli mürəkkəb oronimlər:Lısoqor. Şuşa r. – Rus dilindən alınmışdır. Lısıy (keçəl, çılpaq) dağ.

Rus mənşəli sadə hidronimlər: Ametist. Şahbuz r. – “Ametist” şəffaf göy və ya bənövşəyi rəngli qiymətli mineral daşdır.

Rus mənşəli düzəltmə hidronimlər: Astraxanka. Şamaxı r. – “Həmşirə” (farsca “bacı”) çayı da adlanır; **Mutyanka.** Abşeron r. – Rus mənşəli olub, “bulanıq çay” ifadə edir.

Rus mənşəli mürəkkəb hidronim: Pokrokumoskoye. Şamaxı r. – Rus mənşəli “Pokrovka” sözü və “qumluq” təşkil edir; **Kilisasur.** Tovuz r. – “Kilsə” və “şeypur”, məcazi mənada “uzanıb gedən”.

İstənilən regionda tamamilə birdilli əhali ilə yanaşı, alınma topoqrafik (oronim, hidronim) toponimlər var, bu da onu sübut edir ki:a)bu alınma toponimlər substart ola bilər, daha doğrusu, əgər bu toponimlər geniş yayılıbsa və sistem təşkil edirsə, etnosla birlikdə assimilyasiya olaraq qala bilər; b) bu alınma toponimlər qonşu dillərin alınma sözlərindən yaranır və toponimlərə keçir; c)bu alınma toponimlər digər ölkələrdən miqrasiya olunmuş tayfa və ya ailə qrupları vasitəsilə dilə keçir. Kür-Araz çayları arasında mövcud olan irandilli toponimlər ikinci yolla yaranmışdır. Belə ki, toponimyada müəyyən regionda alınma terminlərin əhalisi

digər etnosa aiddirsə, alınma terminlərin həmin regionda keçmişdə yaşayan bu etnosa aidliyini sübut etmir [Гейбуллаев:1986, s.113]

Bu alınma toponimlərin əsil Azərbaycan sözləri ilə əvəz olunmasına ehtiyac var və bu məsələ ilə bağlı ictimaiyyətin və toponimləri tədqiq edənlərin üzərinə böyük məsuliyyət düşür.

ƏDƏBİYYAT

1. Azərbaycan toponimlərinin ensiklopedik lüğəti.I c. Bakı, “Şərq-Qərb”, 2007, 304 s.
2. Azərbaycan toponimlərinin ensiklopedik lüğəti.II c. Bakı, “Şərq-Qərb”, 2007,304 s.
3. Гейбуллаев Г.А. Топонимия Азербайджана. Баку, «ЭЛМ», 1986, 192 с.
4. Nuriyev E. Azərbaycanca ərəb mənşəli etnotoponimlər. Azərbaycan onomastikası problemləri VII, Bakı, 1999, s.68
5. Əliyev H. Azərbaycan toponimiyasının tərkibi. Azərbaycan onomastikası problemləri.Bakı, API, 1988, s.158-160
6. Abdullayev Ə. Azərbaycan toponimiyasında Azərbaycan-monqol paralelləri. Azərbaycan onomastikası problemləri.Bakı, API, 1988, s.119-120

BORROWED TOPONYMS USED IN A NARROW GEOGRAPHICAL AREA IN THE AZERBAIJANI LANGUAGE

SUMMARY

The Azerbaijani people have historically entered into economic, political and cultural relations with many peoples, nations and tribes, borrowing various words and expressions from them, and the vocabulary of the language has been further enriched through these borrowed words. Historical and social events and important changes in social life, as in other areas, have had an impact on toponyms. Most researchers studying toponyms have focused more on Turkish toponyms used in Azerbaijani in terms of geographical locations, and have not discussed borrowed toponyms in as much detail. Although toponyms are discussed in separate articles and scientific works, borrowed toponyms in the Azerbaijani language have not been the subject of separate research. For centuries, the Azerbaijani people have mixed with various peoples and have adopted many words and expressions from Iranian languages, such as Talysh, Persian, Arabic, Tat, and Kurdish; from European languages, such as French; from Slavic languages, such as Russian; from Ibero-Caucasian languages, such as Lezgi, Udi, Sakhur, Gryz, and Ingiloy; and from Mongolian. The most obvious example of this is in geographical names and toponyms. These borrowed names are more common in oikonyms, hydronyms, and oronyms.

Key words: *borrowed word, borrowed toponym, oikonym, hydronym, oronym, geographical object*

**ЗАИМСТВОВАННЫЕ ТОПОНИМЫ, ИСПОЛЬЗУЕМЫЕ
В УЗКОЙ ГЕОГРАФИЧЕСКОЙ ЗОНЕ
В АЗЕРБАЙДЖАНСКОМ ЯЗЫКЕ
РЕЗЮМЕ**

Азербайджанский народ исторически вступал в экономические, политические и культурные отношения со многими народами, нациями и племенами, заимствуя у них различные слова и выражения, и словарный запас языка еще больше обогащался за счет этих заимствованных слов. Исторические и социальные события, а также важные изменения в общественной жизни, как и в других областях, оказали влияние на топонимы. Большинство исследователей, изучающих топонимы, больше внимания уделяли турецким топонимам, используемым в азербайджанском языке с точки зрения географического положения, и не рассматривали заимствованные топонимы столь подробно. Хотя в отдельных статьях и научных трудах говорится о топонимах, заимствованные топонимы в азербайджанском языке не были предметом отдельного исследования. Многие слова и выражения перешли на язык азербайджанского народа, который на протяжении многих веков смешивался с различными народами, подвергся влиянию иранских языков: талышского, персидского, арабского, татского, курдского; из европейских языков: французского; из славянских языков: русского; из иберийско-Кавказских: лезгинский, удинский, сахурский, грызский, ингилойский, а также монгольского языка, наиболее наглядным примером чего являются географические названия и топонимы. Эти заимствованные названия чаще встречаются в ойконимах, гидронимах и оронимах.

Ключевые слова: *заимствованное слово, заимствованный топоним, ойконим, гидроним, ороним, географический объект.*